

Notatki o zasobach roślinnych i historii parku w Żelazowej Woli

Notes on the plants and history of the park at Żelazowa Wola

JAKUB DOLATOWSKI¹, JOANNA DUDEK-KLIMIUK²

¹Arboretum i Zakład Fizjografii w Bolestraszcach
Arboretum and Department of Physiography in Bolestraszyce
Bolestraszyce 130, PL-37-700 Przemyśl, skr. poczt. 471, Poland

E-mail: kubadola@gmail.com

²Katedra Architektury Krajobrazu, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
Department of Landscape Architecture, Warsaw University of Life Sciences
ul. Nowoursynowska 159, PL-02-776 Warszawa, Poland

Received: 28 July 2015, Accepted: 15 August 2015

ABSTRACT: Notes were analysed from the time that the park in Żelazowa Wola was established, from two notebooks which were used as checklist of plants received for the new park from 1932 to 1937. Both notebooks with W. Seneta's (the dendrologist who was the most involved with Żelazowa Wola from the 1950's) subsequent notes, allow to work on the planting and sourcing from nurseries. The work also presents a profile of three less known young co-workers of Franciszek Polkowski, namely Stefan Kawecki, Hanna Miałan (who later married Paślawski), and Alina Rutkowska.

Key words: Stefan Kawecki, Franciszek Krzywda-Polkowski, Hanna Miałan (Paślawska), Alina Rutkowska, Alina Scholtz

Rys historyczny

Pierwszą istotną dla historii parku w Żelazowej Woli datą jest 14 października 1894 r., kiedy odsłonięto tu pierwszy na ziemiach polskich pomnik upamiętniający Fryderyka Chopina. Idea, by w ten sposób uczcić postać kompozytora, wyszła od M. Bałkirewa (1837–1910), rosyjskiego kompozytora i pianisty, a oficjalne starania podjęło istniejące od 1871 r. Warszawskie Towarzystwo Muzyczne. Obelisk, projektu Bronisława Żochowskiego, stanął na podjeździe, przed jedną z dwu oficyn dworskich, tzw. „lewą”, po jej zachodniej stronie. To ta dworska oficyna, przebudowana

w latach 1930–1931, będzie zwana dworkiem, choć właściwy dwór spłonął był w czasie wojen napoleońskich (Hugo-Bader 1937, Tkaczyk-Piechna 1998).

Jesienią 1917 r. płonie i prawa oficyna nieistniejącego od stu lat dworu. Po odzyskaniu niepodległości majątek rozparcelowano między trzech różnych gospodarzy, wycięto wówczas parkowe drzewa, szpaler grabowy i żywą altanę z lip, natomiast dworski sad zniszczyły mroźne zimy (Seneta 1963, za: Melcer W., Tkaczyk-Piechna l.c.). Okres wzmożonego zainteresowania Żelazową Wolą zaczyna się dokładnie w dwadzieścia lat po odsłonięciu pomnika-obelisku, gdy Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego

uznało dom urodzenia Chopina za zabytek o wyjątkowym znaczeniu. W listopadzie 1928 r., staraniem powstałego dwa lata wcześniej Towarzystwa Przyjaciół Domu Chopina w Warszawie i Sochaczewie, wykupiono wschodnią część parku wraz z oficyną (Hugo-Bader 1937, Rutkowska, Wudzka 1958). Od 1930 r. trwały w oficynie prace konserwatorskie, a od 1931 r. zajęto się niespełną trzyhektarowym otoczeniem budynku, prowadząc tu prace pomiarowe. Wśród osób zaangażowanych w te działania był prof. Franciszek Krzywda-Polkowski¹ (1881–1949), ówczesny kierownik Zakładu Architektury Krajobrazu i Parkoznawstwa warszawskiej Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, któremu świeżo powstały Komitet Dni Chopinowskich w Polsce zlecił opracowanie projektu nowego parku.

Współpracownicy prof. F. Polkowskiego

W marcu 1932 r., w kilka zaledwie miesięcy po jego pierwszej, jesiennej bytności w Żelazowej Woli, Polkowski zakończył wstępne prace projektowe nad przyszłym parkiem (Krzywda-Polkowski 1937); w tych pracach brała też udział, podówczas jeszcze studentka Polkowskiego, Alina Scholtz-ówna² (1908–1996). Projekt objął teren 7 ha, a więc większy niż wówczas pozostawał w rękach Towarzystwa; resztę, czyli zachodnią część przyszłego parku, dokupiono w 1933 r. (Rutkowska, Wudzka l.c.).

Realizację projektu rozpoczęto w 1932 r., pod bezpośrednim nadzorem Scholtz i samego Polkowskiego. W czasie zakładania parku na jego terenie pracowali lub odbywali praktyki ówcześni studenci Wydziału Ogrodniczego SGGW. W czasie wzmoczonych prac wiosennych i jesiennych pracowali przy budowie parku uczniowie prof. Polkowskiego z Zakładu Architektury Krajobrazu i Parkoznawstwa: Ewa Grzesiewicz (później, z męża, Wudzka), Stefan Kawecki, Krystyna Żelechowska (dyplomy w latach 1935–1936). Podczas wakacji na praktyki przyjeżdżali: Jadwiga Bille, Wanda Dziubińska, Zofia Mazurkiewicz, Hanna Miałań (później, z męża, Paślawska) i Wanda Staniewicz (Rutkowska, Wudzka l.c.).

Ryc. 1. Alina Scholtz, fotografia z indeksu studenckiego SGGW, około 1926 r. (Akta studenckie nr 2623, Archiwum Centralne SGGW w Warszawie; skan – Andrzej Leszczyński).

Fig. 1. Alina Scholtz, photograph from the student's index, c.1926 (Student file no. 2623, Central archive of the University of Life Sciences in Warsaw; scanned by Andrzej Leszczyński).

Od samego początku okupacji opieki nad parkiem podejmuje się Scholtz, która będzie tam mieszkała aż do marca 1945 roku (Kolendo-Kępkiewicz 1998). Od listopada 1942 r. do czerwca 1945 r. w Żelazowej Woli przebywał Franciszek Polkowski, a także Władysław Niemiec (później – Niemirski), wówczas jeszcze student Wydziału Architektury na Politechnice Warszawskiej, odbywający pod kierunkiem Polkowskiego praktykę ogrodniczą (Niemirski 1995b).

1 Franciszek Krzywda-Polkowski, ur. 29.XII.1881 w Płocku – zm. nagle w pracowni na SGGW, 29.XI.1949 (Zaleska 1994, Krzywda-Polkowski 2015). Studia ukończył w 1913 w Moskwie, w Wyższej Szkole Malarstwa, Rzeźby i Architektury i w VIII tegoż r., w nagrodę za wystawione rysunki, wyjechał na roczne stypendium warszawskiej „Zachęty” – kurs urbanistyki w Londynie (Niemirski 1995a). W 1915 wygrał konkurs na dyrektora Muz. Rzemiosł i Sztuk Stosowanych (w tej roli do 1918), od IX 1918 w Min. Spraw Wewn. (z czasem – kier. Wydz. Architekt.-Budowlanego). Od 1921 prof. nadzw. ASP w Krakowie, od 1922 dziekan Wydz. Architekt. tamże. Od V 1924 przez rok w USA, m.in. w Arnold Arboretum (Zaleska 1994). W latach 1920–30 prof. Wydz. Architekt. Wnętrz w Szkole Sztuk Pięknych w Warszawie (Niemirski 1995a), w 1932 objął Kat. Projekt. Wnętrz i Krajobrazu na Wydz. Architekt. Politechniki Warsz.; poza tym od r. akad. 1928/29 prowadził dla SGGW wykłady i ćwic. w Skierniewicach (w ramach praktyk stud. Wydz. Ogrodniczego) i od 1930 organizuje tam pierwszy w kraju Zakł. Architekt. krajobrazu i Parkoznawstwa; w tych latach zaprojektował bursę SGGW w Rogowie (Zaleska l.c.). Najbardziej znanym dziełem Polkowskiego jest park w Żel. Woli, miejsce praktykowania i nauki jego dyplomantów. Po II wojnie uczy na Wydz. Architekt. Politechniki Warsz. i na Wydz. Ogrodniczym SGGW (Polkowski Franciszek b.d.).

2 Alina Scholtz, ur. 24. IX. 1908 w Lublinie – zm. 25.II.1996 w Warszawie (ryc. 1); studia na SGGW od 1926, w 1928 w czasie półrocznych praktyk w Skierniewicach, wzięła pierwszy raz udział, z 4 koleżankami, w zajęciach prowadzonych przez F. Polkowskiego. W 1930 pobyt studialny w Anglii (Kolendo-Kępkiewicz 1998), częściowo finans. przez uczelnię, w związku z planami powołania zakł. Architekt. krajobr. i Parkoznawstwa, który objął w r. akad. 1930/31 – Polkowski (siedzibą do 1935/36 były Skiern.). Dyplom u F. Polkowskiego (*Projekt parku strojnego przy Zamku Królewskim – Warszawa*), obrona 23.VI.1932, z wynikiem celującym (Scholz Alina Zofia b.d.). W latach 1933–39 asystentka w Zakł. Architekt. krajobrazu i Parkoznawstwa i równoległe, w latach 1935–38, st. asystent w Kat. Architekt. Wnętrz i Krajobrazu oraz Urbanistyki III na Wydz. Architekt. Politechniki Warsz. (Kolendo-Kępkiewicz l.c.). Projekt. szereg wybitnych założeń (czasem we współpracy z F. Polkowskim i R. Guttem): m.in. zieleni wyścigów konnych w Warszawie, otoczenie dworku Piłsudskich w Żuławie i kopiec Piłsudskiego na Sowińcu, zieleni Pl. Inwalidów i Pl. Wilsona, paw. polski na Międzynar. Wyst. w Paryżu, ogrody przy willach na Mokotowie w Warszawie – ul. Kielecka i Łowicka, po II wojnie – m.in. w Warszawie – Park Ludowy na Powiślu, zieleni osiedli mieszcz., w tym Sadów Żoliborskich (Kolendo-Kępkiewicz l.c.).

W czasie wojny nie unikniono jednak strat zarówno w parku, gdzie wycięto część drzew, jak i w urządzeniu domu. W roku 1946 Żelazowa Wola zostaje przekazana Towarzystwu imienia Fryderyka Chopina (Rutkowska, Wudzka 1958).

Źródła roślin dla parku

Przystępując do realizacji projektu autorstwa Polkowskiego, Komitet Dni Chopinowskich wystosował apel o ofiary w postaci roślin dla zakładanego parku, który miał mieć przecież charakter daru narodowego:

Na podstawie wykazów niezbędnego materiału roślinnego, wynikającego z projektu parku, latem tegoż roku [to jest w 1932 r.] Zarząd Komitetu Dni Chopinowskich zwrócił się do szkółek i zakładów hodowlanych i ogrodniczych miejskich o ofiary. [...] Niemal wszystkie szkółki nadesłały drzewa, krzewy i byliny żądane [w darze lub z 50-procentowym upustem]. W tym najobfitsze plantacje m. St. Warszawy, Poznania, Krakowa, Bydgoszczy i Łodzi (Krzywda-Polkowski 1937).

Większość potrzebnych roślin zdołano zgromadzić szybko, poczynając od jesieni 1932 r. Szczytowym okresem ich gromadzenia były lata 1933–1935 (Seneta 1963), w latach późniejszych napływ roślin był już zdecydowanie mniejszy, a sporą część potrzeb w tej mierze zaspokajano na drodze zakupów. *Sprowadzano wiele drzew i krzewów, które były tymczasowo szkółkowane na terenie warszawskich Łazienek lub na miejscu w Żelazowej Woli, następnie pielęgnowane i przesadzane w różnych, odpowiednich porach roku (Zaleska 1994).* W latach 1933–1937 prace na miejscu toczyły się pod nadzorem Aliny Rutkowskiej³, a od 1938 r. do ich zakończenia w roku następnym, pod okiem Hanny Miałan⁴; obie, podobnie jak Scholtz, studiowały parkoznawstwo u profesora Polkowskiego. Park otwarto dla publiczności w czerwcu 1939 r. (Tkaczyk-Piechna 1998).

³ Alina Rutkowska, ur. 18.XI.1907 w Kazimierzu Dolnym – zm. 17.I.1999 (ryc. 2). Matura w Gimn. im. E. Plater w Warszawie w 1927, studia na Wydz. Ogrodniczym SGGW w latach 1927–34, praca dypl. u F. Polkowskiego – *Monografia i ocena krytyczna ogrodu Uniwersyteckiego (dawnej Pałacu Kazimierzowskiego), oraz projekt ulepszenia stanu obecnego, z wynikiem celującym*; recenzent, Witold Wierzbicki, prof. i prorektor uczelni, napisał, że była to pierwsza na SGGW praca monograficzno-historyczna. Polkowski odnotował: *Panna Rutkowska ogółem studiowała w Zakładzie [Architektury krajobrazu i Parkoznawstwa] od r. ak. 1930/31 z przerwą w roku ub. ak. od d. 1 kwietnia podczas której z ramienia Komitetu Dni Chopinowskich pod kierownictwem moim prowadziła dozór prac parkowniczo-budowlanych przy zakładaniu parku w Woli Żelazowej, aż do d. 15 grudnia r.b. [1933] (Rutkowska b.d.). Od 5.III.1939 skarbnik Stow. Inżynierów-Ogrodników. Konsultantka d/s zieleni komunalnej we Wrocławiu; wieloletnia praca w biurach projekt. w Warszawie (Anonim 1939, Rutkowska 1999).*

⁴ Hanna Paślawska (z d. Miałan), ur. 13.IV.1913 w Warszawie – zm. 1. IX.2011 tamże (ryc. 3), pochowana na Powązkach (Paślawska 2011, 2015). W 1932 skończyła Gimn. humanistyczne J. Gagatnickiej, studia na Wydz. Ogrodniczym SGGW zaczęła w r. akad. 1932/33, nie ukończyła ich jednak, a jedynie zaliczyła 6 semestrów (Miałan b.d.). Od 1938 do IV 1939 kierowała robotami w Żel. Woli (Rutkowska, Wudzka 1958). Po II wojnie w warszawskich biurach projektowych.

Ryc. 2. Alina Rutkowska, fotografia z indeksu studenckiego SGGW, około 1926 r. (Akta studenckie nr 3006, Archiwum Centralne SGGW w Warszawie; skan – Andrzej Leszczyński).

Fig. 2. Alina Rutkowska, photograph from the student's index, c.1926 (Student file no. 3006, Central archive of the University of Life Sciences in Warsaw; scanned by Andrzej Leszczyński).

Ryc. 3. Hanna Paślawska, fotografia z indeksu studenckiego SGGW, około 1932 r. (Akta studenckie nr 4486, Archiwum Centralne SGGW w Warszawie; skan – Andrzej Leszczyński).

Fig. 3. Hanna Paślawska, photograph from the student's index, c.1932 (Student file no. 4486, Central archive of the University of Life Sciences in Warsaw; scanned by Andrzej Leszczyński).

Syringa vuly. odwarany 35

			opisy w opisach zob. 100
1	Andeuten au Ludwig Späth (= Souvenir de Louis ")	4, 8, 2, 4	18 v v v
2	Aline Macqueron	1	1
3	Alphonse Lavallée	6, 2	8 v v
4	Ambroise Verschaffelt	1 (HOB)	1
5	Archevêque	3, 4, 4	11 v
6	Arthur William Paul	2	2 v
7	Boule Azurée	2, 2	4
8	Carour	2, 4, 2, 2	10 v v v
9	Charles X (HOB)	1, 2	3 v v v
10	Charles Sargent	8	8 v
11	Clara Cochet	2, 2	4
12	Comte Adrien de Montebello	2	2 v
13	Comte Horace de Choiseul	2	2 v
14	Condorcet	5, 2	7
15	Stambou	2, 3, 4	9 v
16	Deute d'Emile Gallé	4	4 v
17	Dr. Justine	6	6
18	Dr. Masters	2, 4	6 v
		106	

Ryc. 5. Początek spisu lilaków, posadzonych w Żelazowej Woli, sporządzony przez W. Senetę.
Ryc. 5. The beginning of W. Seneta's list of lilacs planted at Żelazowa Wola.

Róże 34

Achilleomet	3	
Aimée V. Bert	4	
Aimable Amie	2+2	P
Aimé Blanchard	8+2	
Albéric Barbier	2+2	P
Albertine	2+2	
Alfred de Dalmas	4+2	
Ambascador	2	
American Pillar	2+2+2	P
P. Yokohama = P. shikokianus Nakai		
Arabella	4	TH
Auride Bionet	2	
Aurante Gervaise	2	
Baltimore Belle	6+2	P
Baty Siberie	4	
Beyte	4	
Bease	3	
Belle Fothering	2	
Belle de Janssens	4+2	
Benédikt Boal	4	
Bilard et Bore	3	
Blave 14	2	
Bristan (L. C. Bristan)	2	→ Louise Catherine Brestois (poch. 3)
Breeze Hill	2	
Briarcliff	2+4	TH
Brunson d'Or	4	
Christophe Alexes	6	
Charles P. Kilham	2	TH
Chaplins Pink Chamber	2	
Climbing General Mrs. Arthur	4	
Christine Tealcut	2	
Colonel Pazier	3	

Ryc. 6. Początek spisu odmian róż, posadzonych w Żelazowej Woli, sporządzony przez W. Senetę.
Fig. 6. The beginning of W. Seneta's list of roses planted at Żelazowa Wola.

Pierwszy z brulionów Seneta opatrzył uzupełnieniem w postaci wykazu 80 sprowadzonych do Żelazowej Woli przed II wojną odmian *Syringa vulgaris*; wykaz mieści się na prawych stronach kart 85, 86, 87, 88 i ostatniej, nieliczbowanej stronie 89 (ryc. 5). Drugi brulion uzupełniony jest zestawionym w identyczny sposób (ale bardziej „nieporządnie”, w postaci wielce dla Senety typowego, „brudno-pisowego” palimpsestu) wykazem sprowadzonych przed II wojną odmian róż; pierwsza jego część mieści się na ostatnich trzech kartach (84, 85 i nieliczbowana – 86), a druga, końcowa część na kartach 68, 69, 70 i 71 (ryc. 6).

Kto prowadził zapiski w obu brulionach? Pierwszy jest niemal w całości, poza późniejszymi dopiskami W. Senety, wypełniony pismem A. Rutkowskiej, o ile nie liczyć jednej notatki sporządzonej ręką A. Scholtz, co pokazuje porównanie toku pisma z brulionu z podaniem do dziekana Wydziału Ogrodniczego SGGW, z 30 kwietnia 1932 r., przechowywanym w Archiwum Centralnym SGGW. Drugi brulion miał również dwoje autorów, A. Rutkowską i, jak przypuszczamy, S. Kaweckiego⁵.

Uwagi o roślinach i ich źródłach

Bruliony A. Rutkowskiej pozwalają ściśle ustalić źródła roślin, w tym poznać dostawców wybranych grup roślin – róż, bzów, bylin, roślin wrzosowatych czy drzew i krzewów owocowych (projekt Krzywda-Polkowskiego przewidywał odtworzenie przydworskiego sadu, stąd sprowadzono sporo tego rodzaju roślin); dają też szeroki obraz asortymentu ówczesnych zakładów ogrodniczych.

Wśród darczyńców i dostawców były:

- instytucje komunalne – miejskie zakłady ogrodnicze Bydgoszczy, Gniezna, Krakowa, Łodzi, Poznania, Torunia i Warszawy (zarówno szkółki na Pradze, jak i na Rakowcu); prym wiodą tu szkółki Krakowa (47 gatunków i odmian w 367 sztukach, co zapisujemy, tu i dalej, w skrócie: 47/367), Łodzi (95/1323) i Warszawy (89/621).
- zakłady wyższej użyteczności publicznej, ogrody botaniczne, nadleśnictwa i szkoły – „Fredrów”, Nadleśnictwo Państwowe w Wirtach, „Ogrody Kórnickie”, ogrody botaniczne Krakowa i Warszawy, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, szkółki Państwowego Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego w Pożogiu i szkoły ogrodniczej w Koźminie. Prym wiodą „Ogrody Kórnickie” (399/1480), szkółki w Pożogiu (114/3370; w tym 2500 sztuk wierzby koszykarskiej odmiany ‘Piast’, zapewne dla umacniania brzegów Utraty?) i Nadleśnictwo w Wirtach (117/1364).
- szkółki prywatne – zakłady Boguszowej z Długoszyj k. Ołyki, szkółki „Braci Hoser” w Warszawie, Brunickiego z Podhorców k. Stryja, firma Chomicza w Warszawie, Denizota z podpoznańskiego Lubonia, szkółki Dzieduszyckich w Sokołowie, szkółki braci Eizyk w Kutnie, firma „Freege” z Krakowa, szkółki Hellwiga w Bydgoszczy, zakłady Hentschla w Toruniu, szkółki Hoffmana z Częstochowy, firma Hozakowskiego w Toruniu, Kielbassa w Majkovicach i Sudole, Koskowskiego z Rypina, szkółki Koźlakowskiego i Żaglewskiego w Plocku, szkółki sióstr Kwaśniewskich z Godziszka (dawna filia szkółek w Podzamczu), szkółki

Ryc. 7. Stefan Kaweckie, fotografia z indeksu studenckiego SGGW, około 1929 r. (Akta studenckie nr 3613, Archiwum Centralne SGGW w Warszawie; skan – Andrzej Leszczyński).

Ryc. 7. Stefan Kaweckie, photograph from the student's index, c. 1929 (Student file no. 3613, Central archive of the University of Life Sciences in Warsaw; scanned by Andrzej Leszczyński).

Lubomirskich w Miżyńcu, szkółki w Łasku, firma Przedpełskiego w Plocku, zakłady Stankiewiczów w Błędowie, szkółki Śliwińskiego w Antopolu pod Nałęczowem, firma „Ulrich” z Warszawy i szkółki Zamoyskich w Podzamczu. Najhojniejszymi zakładami były zdecydowanie szkółki podzameckie (473/2205), zwłaszcza, jeśli by dodać do tych darów także to, co trafiało od Kwaśniewskich z „siostrzanych” szkółek w Godziszu (125/1551, w tym 950 sztuk *Sarothamnus scoparius*), szkółki Przedpełskiego (213/2127) i szkółki róż braci Eizyk (212/880).

• ofiarodawcy prywatni i nieznanymi – nieznanymi źródło wielkiej ilości bylin z Anglii, księżę Jan Drucki-Lubecki z Teresina, Witold Grzybowski z Ruszków, J. Sychowski, K. W. (?), Stanisław Skawiński z Kątów i Szafrąński ze Stanisławowa.

⁵ Stefan Kaweckie, ur. 10.I.1911 w Przasnyszu – zm. 23.X.2001 (ryc. 7), pochowany na warszawskich Powązkach (Kaweckie 2015a, b). W Przasnyszu skończył w 1929 gimnazjum; pracę dyplomową *Projekt nowego ogrodu botanicznego w Warszawie* wyk. na SGGW u F. Polkowskiego, obronił w 1936 z wynikiem dobrym (Kaweckie b.d.). Od 1937 w komunalnym Wydz. Ogrodniczym w Warszawie. Od IV 1937 w zarządzie Stow. Inżynierów-Ogrodników (Anonim 1937a), 5.III.1939 wybrany na prezesa (Anonim 1939). Czł. zarządu Stow. Ogrodników Architektów od 31.X.1937 (pierwszy zjazd; Anonim 1937b.). Po II wojnie działał w Tow. Ogrodn. Warszawskim (Cyzio 1999). Od 1965 kierował Oddz. Zieleni Stoł. Rady Narod. w Warszawie; insp. nadzoru itp. (parki: Królikarnia, Łazienki, Moczydło, Pole Mokotowskie, Szczęśliwice, Wilanów itd.). Czł. komisji Stow. Inż. i Tech. Ogrodnictwa d/s. Seniorów, powołanej w VI 1989 (Kaweckie 2015c).

- 26 -

521	<i>Prunus cerasus veitchii</i> W.	700	2	-
522	" <i>candicans</i> Koehne	Kró	2	-
523	" <i>dielsiana</i> Schneid.	Kró	2	-
524	" <i>domestica</i> cv. <i>plantierii</i> (juw. <i>P. plantieriana</i>)	5 w. Fraga	2	v
525	" <i>fruticosa</i> cv. <i>pendula</i> (juw. <i>P. fruticosa</i>)	4 (w. Oryg.)	8	v
526	" <i>glandulosa</i> cv. <i>sinensis</i> (juw. <i>P. cer. jap. fl. rosea plena</i>)	2	2	-
527	" <i>hortulana</i> Bailey	Kró 3+2+1	6	v
528	" <i>incisa</i> Thunb.	Kró 2+2	4	v
529	" <i>laurocerasus</i> cv. <i>schimperiana</i> (juw. <i>P. laurocerasus</i>)	4	4	v
530	" <i>laurocerasus</i> cv. <i>schubertiana</i>	Kró	2	+
531	" <i>malaleb</i> L. 100, 20		126	v
532	" <i>malaleb</i> cv. <i>pendula</i>	Gród	2	-
533	" <i>maxi</i> Sieb. et Zucc.	Kró	3	-
534	" <i>nigra</i> Ait.	Międzyzwoje	2	-
535	" <i>niponica</i> var. <i>kurilensis</i> Vito.	Kró	2	-
536	" <i>salicina</i> Lindl.		2	-
537	" <i>sargentii</i> Rehd. / <i>P. sachalinensis</i> Miyoshi	Kró	4	v
538	" <i>serotina</i> Ehrh. 6, 6		12	v
539	" <i>serotina</i> cv. <i>phalloides</i> / <i>P. serotina</i> var. <i>salicifolia</i> Henry	Dob. 2+5	7	v
540	" <i>serrulata</i> cv. <i>Asanogawa</i> (<i>P. lanceolata</i> var. <i>recta</i>)	Kró 2+2	4	v
541	" <i>serrulata</i> cv. <i>Pagenae</i> / <i>P. pseudo-cerasus</i> "James Veitch"	Kró 2	2	v
542	" <i>serrulata</i> cv. <i>Kanran</i> / "Hieskura"-Hort. / <i>Pach.</i>		2	-
543	" <i>serrulata</i> cv. <i>Kiku-shidare-sakura</i> (<i>P. 2. rodu</i>)	Kró 2+2	4	v
544	" <i>serrulata</i> cv. <i>Shirotae</i> / <i>P. serrulata</i> f. <i>albida</i> "Mount Fuji"	Kró 2	4	v
545	" <i>simoni</i> Carr. plena (?)	Kró 1+1	2	-
546	" <i>spinosa</i> cv. <i>flore pleno</i>	Foculicis	3	-

Ryc. 8. Fragment wykazu drzew i krzewów w Żelazowej Woli z autorskiego egzemplarza pracy doktorskiej W. Senety (1963).
 Fig. 8. Fragment of the list of trees and shrubs at Żelazowa Wola from W. Seneta's personal copy of his own Ph.D. thesis (1963).

Wśród 25 dostawców róż, które nadsyłano zwykle w kilku czy kilkunastu odmianach i co najwyżej kilkadziesiąt krzakach, wyróżnia się firma Kastriela i Arona Eizyków z Kutna, przysłali oni do Żelazowej Woli 208 odmian w 774 sztukach, czyniąc to aż siedmiokrotnie!

Odmiany *Syringa vulgaris* trafiły do Żelazowej Woli z 19 źródeł; ciekawsze zapewne jest jednak, skąd sprowadzono różne lilaki „botaniczne” i rzadziej uprawiane mieszańce. Z Błędowa trafiły do Żelazowej Woli m.in. *S. reflexa*, od Hozakowskiego z Torunia też m.in. *S. reflexa*, z Godziszka Kwaśniewskich – *S. amurensis*, ze szkółek szkoły w Koźminie – *S. ×hyacinthiflora*, z Ogrodu Botanicznego w Łodzi przysłano *Syringa josikaea*, z Podzamcza *S. amurensis* var. *japonica*, *S. josikaea* z odmianą ‘Rosea’ (?) *S. pekinensis*, z Pożoga *S. ×chinensis* i *S. reflexa*, ze szkółek Przedpełskiego w Płocku – *S. amurensis*, od Szafranskiiego ze Stanisławowa – *S. persica*, z komunalnych szkółek warszawskich na Rakowcu – *S. josikaea*, a od Śliwińskiego z Nałęczowa – *S. ×hyacinthiflora*. Najwięcej lilaków dostar-

czyły „Ogrody Kórnickie”, skąd nadesłano *S. emodi*, *S. microphylla*, *S. pinnatifolia*, *S. prestoniae* w kilku odmianach, *S. reflexa*, *S. sweginzowii*, *S. tomentella* i *S. wolfii*.

Byliny sprowadzono z 16 różnych źródeł, wśród których dominującą rolę odegrały: nieznane źródło w Anglii (52/736), szkółki Hellwiga (88/586), szkółki Hoserów (27/232), szkółki Lubomirskich w Międzyzwoje (co najmniej 35/447; dane co do ilości roślin są w tym przypadku niepełne), Ogród Botaniczny w Krakowie (12/530, w tym 150 sztuk konwalii i 200 *Digitalis purpurea*) i szkółki w Podzamczu (39/378).

Ciekawe dla historii uprawy roślin ozdobnych w Polsce jest to, że introdukcja roślin do Żelazowej Woli pokazuje budzące się wtedy w kraju zainteresowanie roślinami wrzosowatymi. Mamy tu pięciu zaledwie dostawców; z Puław przysłano dwa *Erica tetralix*, z Ogrodu Botanicznego w Krakowie 20 krzewów *Rhododendron luteum*, z Godziszka trzy odmiany *Calluna vulgaris* i *Enkianthus campanulatus*, Hellwig nadesłał *Erica carnea* i *Rhododendron smirnowii*.

W tej dziedzinie kolekcjonerstwa i produkcji dominowały zdecydowanie szkółki Hentschla, skąd nadesłano *Arctostaphylos nevadensis*, *A. macrantha*, *Erica carnea* z odmianą 'Alba', *E. vagans* z odmianą 'Mrs. Maxwell', *Kalmia buxifolia* i *Kalmia latifolia*, *Ledum grænlanticum*, *Rhododendron 'Daviesii'*, *Rh. hirsutum*, *Rh. indicum* i *Rhododendron 'Willem III'*.

Drzewa i krzewy owocowe sprowadzono z 14 źródeł, w niewielu odmianach i zazwyczaj – niewielu sztukach, najczęściej od Hoffmana z Częstochowy (4/270), były to truskawki i maliny, oraz z Godziszka od Kwaśniewskich (9/136).

Warto być może odnotować odmiany polskiej hodowli i ich źródła? Najwięcej takich roślin, hodowli F. Rożyńskiego i St. Tokarza, sprowadzono ze szkółek w Podzamczu i Godziszku; były to – *Abies fraseri* 'Argenteovariegata', *Picea abies* 'Globularis Compacta' i 'Krasickiana', *Thuja occidentalis* 'Wareana Palliviridis' oraz *Acer negundo* 'Viride Aureomarginatum', *Carpinus betulus* 'Laciniata', *Malus ×scheideckeri* 'Foliis Purpureis' i 'Pendula', i *Robinia pseudoacacia* 'Rozyńska'. Jan Białobok nadesłał

z Pożoga swą „sztandarową” odmianę wikliny – *Salix* 'Piast' oraz agrest w odmianie 'Małopolski', a Hellwig znaną odmianę swej hodowli – irys 'Okole'.

Notatki W. Senety w pracy doktorskiej

Autorski egzemplarz pracy doktorskiej W. Senety (1963) jest szczególnie ciekawy ze względu na notatki w załączniku, czyli w „Wykazie drzew i krzewów ozdobnych sprowadzonych do parku w latach 1932–1937 w porównaniu ze stanem z roku 1954”. Sam ten wykaz jest oczywiście odzwierciedleniem obu brulionów A. Rutkowskiej i inwentaryzacji z lata 1954 r., ale notatki przynoszą wiele spostrzeżeń późniejszych, efektów studiowania źródeł, autokorekt itp. (ryc. 8). Mamy tutaj także kilka fotografii z lat trzydziestych XX w., w odbitkach dobrej jakości, a – mało znanych lub szerzej nieznanymi? Są to m. in. fotografie wykonane w Żelazowej Woli przez Cz. Olszewskiego (ryc. 10) i A. Rutkowską (po jednym zdjęciu) i liczne fotografie autorstwa A. Scholtz (ryc. 9 i 11).

Ryc. 9. Zejście z tarasu ku Utracie, około 1934 r. (fot. A. Scholz).

Fig. 9. Steps down from the terrace to the Utrata river, c.1934 (phot. by A. Scholz).

Ryc. 10. Widok od strony zabudowań gospodarczych na dworek, około 1935 r. (fot. Cz. Olszewski).
Fig. 10. View from the estate buildings towards the manor house, c.1935 (phot. by Cz. Olszewski).

Ryc. 11. Fragment parku za dworkiem, panorama z trzech zdjęć, 1935 r. (fot. A. Scholz).
Fig. 11. Fragment of the park, c.1935 – composed from three photos (phot. by A. Scholz).

Literatura

- ANONIM 1937a. Ze Stowarzyszenia Inżynierów Ogrodników. *Ogrodnik* 10: 159.
- ANONIM 1937b. Ze Stowarzyszenia Ogrodników Architektów. *Ogrodnik* 24: 358–359.
- ANONIM 1939. Walne Zebranie członków Stowarzyszenia Inżynierów – Ogrodników. *Ogrodnik* 8: 156.
- ANONIM 1999. Którzy odeszli w Warszawie [:] Alina Rutkowska. *Gazeta Wyborcza/Gazeta Stołeczna* 255(3253): 16.
- CYZIO B. 1999. Historia Stowarzyszenia Naukowo-Technicznego Inżynierów i Techników Ogrodnictwa [:] 1958–1995 / 20. Członkowie honorowi SITO. W: *Studia i Materiały. Ogrody* 6(12). Michałowski A., Oleniak J., Sulimierska A. (red.). Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, Warszawa, ss. 68–88.
- HUGO-BADER K. 1937. O dawnej i nowej Żelazowej Woli. *Chopin* 1: 2–14.
- [KAWECKI STEFAN] 2015a. http://cmentarze.um.warszawa.pl/pomnik.aspx?pom_id=1148. [data dostępu 25.07.2015].
- [KAWECKI STEFAN] 2015b. <http://www.nekrologi-baza.pl/zmarly/115071>. [data dostępu 25.07.2015].
- [KAWECKI STEFAN] 2015c. http://www.notsito.org.pl/sekcje_komisja.php. [data dostępu 25.07.2015].
- KAWECKI STEFAN [b.d.]. Teczka studencka nr 3613. Archiwum Centralne SGGW, Warszawa.
- KOLENDO-KĘPKIEWICZ A. 1998. W: *Polscy architekci krajobrazu XX wieku – Diariusz Katedry Projektowania w Architekturze Krajobrazu* 5 (Niemirski A. red.). Fundacja Rozwój SGGW, Warszawa, ss. 42–58.
- K[RZYWDA]-P[OLKOWSKI F]. 1937. Park w Żelazowej Woli. *Chopin* 1: 15–24.
- KRZYWDA-POLKOWSKI F. 2015. http://cmentarze.um.warszawa.pl/pomnik.aspx?pom_id=30970. [data dostępu 25.07.2015].
- MIAŁAN HANNA [b.d.]. Teczka studencka nr 4486. Archiwum Centralne SGGW, Warszawa.
- NIEMIRSKI A. 1995a. Profesor Krzywda-Polkowski Franciszek [1881 – 1949]. W: *Architekci krajobrazu [–] Absolwenci SGGW w latach 1931–1990 – Diariusz Katedry Projektowania w Architekturze Krajobrazu* 2 [:] wydanie specjalne z okazji I Festiwalu Architektury Krajobrazu (Niemirski A., Kiciński M., Piechna B., Szumański M. red.). Fundacja Rozwój SGGW, Warszawa, ss. 9–12.
- NIEMIRSKI A. 1995b. Profesor Władysław Niemirski. W: *Architekci krajobrazu [–] Absolwenci SGGW w latach 1931–1990 – Diariusz Katedry Projektowania w Architekturze Krajobrazu* 2 [:] wydanie specjalne z okazji I Festiwalu Architektury Krajobrazu (Niemirski A., Kiciński M., Piechna B., Szumański M. red.). Fundacja Rozwój SGGW, Warszawa, ss. 18–24.
- [PASŁAWSKA HANNA] 2011. <http://nekrologi.wyborcza.pl/0,11,,118099,Hanna-Pas%C5%82awska-nekrolog.html>. [data dostępu 20.06.2015].
- [PASŁAWSKA HANNA] 2015. http://cmentarze.um.warszawa.pl/pomnik.aspx?pom_id=23063. [Data dostępu 25.07.2015].
- POLKOWSKI FRANCISZEK [b.d.]. Teczka pracownicza nr 2094. Archiwum Centralne SGGW, Warszawa.
- RUTKOWSKA A. 1932–1935. *Drzewa* [:] Żelazowa Wola. Rkps, brulion; zbiory Jakuba Dolatowskiego, Policzna.
- RUTKOWSKA A. 1935–1937. *Drzewa* [:] II [:] Żelazowa Wola. Rkps, brulion; zbiory Jakuba Dolatowskiego, Policzna.
- [RUTKOWSKA ALINA] 1999. *Nekrolog*. *Gazeta Wyborcza/Gazeta Stołeczna* 16(2913): 13.
- RUTKOWSKA ALINA [b.d.]. Teczka studencka nr 3006. Archiwum Centralne SGGW, Warszawa.
- RUTKOWSKA A., WUDZKA E. 1958. Park w Żelazowej Woli. *Ogród – Park – Krajobraz* 2: 29–34.
- SCHOLTZ ALINA ZOFIA [b.d.]. Teczka studencka nr 2623. Archiwum Centralne SGGW, Warszawa.
- SENETA W. 1963. *Studia nad rozwojem układów roślinnych parku w Żelazowej Woli*. Rkps. autorski pracy doktorskiej, wykonanej w Kat. Urządzania Terenów Zieleni SGGW pod kierunkiem prof. dr. A. Zielonko; zbiory J. Dolatowskiego, Policzna.
- TKACZYK-PIECHNA B. 1998. *Park-pomnik wkładem sztuki ogrodowej okresu międzywojennego w upamiętnienie wybitnych polskich postaci i wydarzeń historycznych*. W: *Ochrona dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego w Polsce – Sesja naukowa poświęcona pamięci prof. dr. hab. Longina Majdeckiego [...]* (Wolski P. red.). Warszawa 16–17.12.1998, ss. 101–109.
- ZALESKA J. 1994. Polkowski (Krzywda-Polkowski) Franciszek. W: *Słownik biograficzny techników polskich 4/5* (Skarzyński T. i in. red.). Federacja Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych, Warszawa, ss. 112–114.